

Djelovanje, utjecaj i nasljeđe mirotnog aktivizma u Hrvatskoj od Svaruna do REKOM-a

Ajduković, Luka

Master's thesis / Diplomski rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, The Faculty of Political Science / Sveučilište u Zagrebu, Fakultet političkih znanosti**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:114:717600>

Rights / Prava: [Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2021-04-14**

Repository / Repozitorij:

[FPSZG repository - master's thesis of students of political science and journalism / postgraduate specialist studies / dissertations](#)

Sveučilište u Zagrebu
Fakultet političkih znanosti
Diplomski studij politologije

Luka Ajduković

**DJELOVANJE, UTJECAJ I NASLJEĐE MIROTVORNOG AKTIVIZMA
U HRVATSKOJ OD „SVARUNA“ DO „REKOM-A“**

DIPLOMSKI RAD

Zagreb, 2020.

Sveučilište u Zagrebu
Fakultet političkih znanosti
Diplomski studij politologije

DJELOVANJE, UTJECAJ I NASLJEĐE MIROTVORNOG AKTIVIZMA U
HRVATSKOJ OD „SVARUNA“ DO „REKOM-A“

DIPLOMSKI RAD

Mentorica: doc. dr. sc. Ana Matan

Student: Luka Ajduković

Zagreb

kolovoz, 2020.

Izjava o autorstvu

Izjavljujem da sam diplomski rad *Djelovanje, utjecaj i nasljeđe mirotnog aktivizma u Hrvatskoj od „Svaruna“ do „REKOM-a“*, koji sam predao na ocjenu mentorici doc. dr. sc. Ani Matan, napisao samostalno i da je u potpunosti riječ o mojem autorskom radu. Također, izjavljujem da dotični rad nije objavljen ni korišten u svrhe ispunjenja nastavnih obaveza na ovom ili nekom drugom učilištu, te da na temelju njega nisam stekao ECTS bodove. Nadalje, izjavljujem da sam u radu poštivao etička pravila znanstvenog i akademskog rada, a posebno članke 16. - 19. Etičkoga kodeksa Sveučilišta u Zagrebu.

Luka Ajduković

SADRŽAJ

1. POPIS KRATICA	I
2. UVOD.....	1
3. TEORIJSKA OSNOVA	3
3. 1 Ključni pojmovi	3
4. „Svaruna“ i naponi za prevenciju oružanog sukoba.....	8
4.1. „Svarun“.....	9
4.2. „Antiratna kampanja“	9
5. Mirotvorni aktivizam za vrijeme oružanog sukoba	11
5.1. „Antiratna kampanja Hrvatske“	12
5.2. „Centar za mir, nenasilje i ljudska prava – Osijek“	16
5.3. Uloga feminističkih udruga u mirotvornom aktivizmu	18
6. Mirotvorni aktivizam u postkonfliktnoj fazi izgradnje mira.....	19
6.1. Nakon završetka oružanog sukoba.....	19
6.1.1. „Hrvatski helsinški odbor za ljudska prava“	20
6.1.2. Mirna reintegracija istočne Slavonije i Podunavlja	20
6.1.3. „Mirovni timovi“	22
6.1.4. Ostali mirovni projekti	22
6.2. Završna faza izgradnje mira	23
6.2.1. „Documenta“ i „Koalicija za REKOM“	23
7. ZAKLJUČAK	25
8. POPIS LITERATURE	29
Sažetak.....	33

1. POPIS KRATICA

ARK	Antiratna kampanja Hrvatske
HHO	Hrvatski helsinški odbor
JNA	Jugoslavenska narodna armija
REKOM	Regionalna komisija za utvrđivanje činjenica o ratnim zločinima i drugim teškim povredama ljudskih prava počinjenima na teritoriju bivše SRF Jugoslavije od 1. siječnja 1991. do 31. prosinca 2001. godine
RSK	Republika Srpska Krajina
UN	Sjeveroatlantski savez (<i>North Atlantic Treaty Organization</i>)
UNPROFOR	Zaštitna snaga UN-a (<i>United Nations Protection Force</i>)
UNTAES	Prijelazna uprava UN-a za istočnu Slavoniju, Baranju i zapadni Srijem (<i>United Nations Transitional Authority in Eastern Slavonia, Baranja and Western Sirmium</i>)

2. UVOD

Početakom 90-ih godina 20. stoljeća u političkoj teoriji i političkom djelovanju raste važnost diskursa „izgradnja mira“ (eng. *peacebuilding*). Dvije su vrlo značajne pojave utjecale na to da se izgradnja mira nađe u fokusu političke teorije i međunarodnih aktera: porast broja etničkih ratova te izvještaj „Agenda za mir“ koji je napisao glavni tajnik UN-a Boutros Boutros-Ghali. Etnički rat je vrsta rata koji se vodi unutar jedne države između etničkih aktera, a nakon kojega suprotstavljene strane nastavljaju živjeti unutar istog društva (Stephen, 2013: 25). „Agenda za mir“ može se smatrati svojevrsnom reakcijom na novonastale potrebe sukobljenih zajednica koje su bile zahvaćene ratom. Agenda je širem svijetu predstavila UN-ov koncept izgradnje mira, unutar kojega se zastupalo da se prvenstveno kroz upravljanja socijalnim, ekonomskim i političkim elementima društva mogu stvoriti uvjeti za održivi mir (Warnecke i Franke, 2010: 75). Unutar tog koncepta na važnosti su dobili oni elementi društva koji su se najaktivnije zalagali te pridonosili miru u zajednici – „mirotvorni aktivisti“. Upravo je jedan takav mirotvorni aktivizam koji se odvijao na području Hrvatske prije, za vrijeme i nakon Domovinskog rata ono čime će se ovaj rad primarno baviti.

Mirotvorni aktivizam u Hrvatskoj teorijski je slabo istraženo područje. Sveobuhvatnih istraživanja mirotvornog aktivizma na svim instancama društva ima vrlo malo, kao i istraživanja koja se bave utjecajem aktivizma na sam sukob i društvo zahvaćeno njime. Dosadašnja literatura većinom se bavi izravnim iskustvima mirotvornih aktivista ili studijama slučaja (projekt „Pakrac“ (Božićević, 2010a; Božićević; 2010b)) ili mirna reintegracija hrvatskog Podunavlja (Božićević, 2016; Klein, 2003), dok su mirotvorni aktivizam kao društveni čimbenik te njegove posljedice ostavljeni po strani. Poslijeratni aktivizam u određenoj je mjeri prisutniji u literaturi, ponajviše u vidu njegove profesionalizacije (Heideman, 2017; Stubbs, 2012).

Cilj je ovoga rada nadopuniti prazninu nastalu unutar proučavanja mirotvornog aktivizma u Hrvatskoj. To će se nastojati dopuniti odgovaranjem na pitanje: kako je mirotvorni aktivizam djelovao na izgradnju mira unutar Republike Hrvatske između 1985. godine i 2006. godine. Važno je dati odgovor na ovo pitanje zbog toga što će nadopuniti teoriju o izgradnji mira i pomoći u definiranju uloge mirotvornog aktivizma. Također, odgovor na koji je način mirotvorni aktivizam doprinio izgradnji mira unutar Republike Hrvatske može pružiti putokaz za buduće pokušaje ostvarivanja mira, posebno zbog toga što je u Hrvatskoj nastao u specifičnoj situaciji. Istraživanje mirotvornog aktivizma, koji se otvoreno zalagao za mir i dijalog u državi

koja je bila izložena otvorenoj agresiji te na čijem su se prostoru vodile bitke, od velikog je značaja s obzirom na to da je budućim istraživačima izgradnje mira dao uvid u to koji su to elementi aktivizma omogućili da na naizgled nepristupačnom terenu nastanu neki od najkonkretnijih i najdužih mirotvornih aktivizama 90-ih godina.

Ovo se istraživanje koristi kvalitativnom analizom sadržaja kojom, izučavajući povijest mirotvornog aktivizma na području Hrvatske u periodu između 1985. i 2006. godine, nastoji utvrditi kakva je bila uloga mirotvornog aktivizma u izgradnji mira. Glavni predmeti analize su projekti i napori udruga koji se mogu okarakterizirati kao mirotvorni aktivizam. Glavni izvori koji se koriste u radu su knjige, znanstveni članci, članci iz časopisa, kao i brojna izvješća.

U prvom dijelu rada navodi se teorijski okvir, kao i definicije pojmova koji su od presudne važnosti za razumijevanje mirotvornog aktivizma. Izgradnja mira se često spominje u literaturi, no u većini radova se izostavlja njezina definicija, a samo značenje pojma se pretpostavlja. Nakon pregleda dosadašnje literature, razumijeva se da je izgradnja mira proces koji uključuje sve aktivnosti koje za cilj imaju sprječavanje, zaustavljanje te saniranje posljedica i uzroka sukoba te se dijeli u tri faze: preventivna faza, faza uspostavljanja mira te postkonfliktna faza (Paffenholz i Spurk, 2006). U ovom dijelu još će se dotaknuti definiranja mirotvornog aktivizma i nevladinih udruga. Važnost nevladinih udruga proizlazi iz toga da su u velikoj mjeri doprinijele izgradnji mira za vrijeme sukoba na području Hrvatske. Njihovo djelovanje obilježeno je brojnim uspješnim projektima te nastojanjima da transformiraju društvo na temelju osnovnih postavki izgradnje mira.

Drugi dio rada bavi se konkretnim mirotvornim aktivizmom na području Hrvatske. Počevši od radne grupe „Svarun“ i njihovog mirotvornog aktivizma pa sve do „Koalicije za REKOM“, nastojat će se prikazati svi napori nevladinih udruga da doprinesu miru. „Svarun“, kao grupa iz koje nastaje „Antiratna kampanja Hrvatske“ (ARK) i koja prva ulaže mirovne napore, pogodna je točka za početak ovog istraživanja. Nakon toga obradit će se presudna uloga koju je ARK imala u izgradnji mira na ovim prostorima, kao i brojne novosti koje je unijela u mirovnjački svijet. Zatim će se analizirati rad „Centra za mir, nenasilje i ljudska prava – Osijek“, HHO-a, „Documente“ te ostalih mirovnih organizacija i projekata koji su odigrali važnu ulogu u izgradnji mira. Na kraju drugog dijela razmotrit će se „Koalicija za REKOM“ te njezine uloge i implikacije za izgradnju mira u Hrvatskoj i regiji. Zbog ograničenosti veličine rada, analizirat će se isključivo mirotvorni aktivizam nevladinih udruga, dok će određeni individualni napori, kao i manje poznati mirotvorni pokreti (Mirotvorni pokreti požeške kotline), ostati izvan dosega ovoga rada.

U zadnjem dijelu rada sagledat će se učinkovitost mirotvornog aktivizma u Hrvatskoj, kao i njegov utjecaj na samu izgradnju mira. To će se učiniti uz pomoć sedam glavnih funkcija koje civilno društvo ima u izgradnji mira: pružanje pomoći i zaštita građana od nasilja, promatranje kršenja ljudskih prava, zagovaranje mira, socijalizacija svih skupina društva, poboljšavanje međugrupne kohezije, rad na olakšavanju dijaloga između lokalnih i nacionalnih aktera te donošenje novih usluga kako bi se omogućila izgradnja mira (Paffenholz, 2009). Proučavanjem rada nevladinih udruga nastoji se prikazati kako je mirotvorni aktivizam na prostoru Hrvatske bio uspješan te pridonio izgradnji mira.

3. TEORIJSKA OSNOVA

3. 1 Ključni pojmovi

Prvi i najvažniji pojam koji se koristi je izgradnja mira (eng. *peacebuilding*). Izgradnja mira izrazito je široko korišten pojam u literaturi, s brojnim različitim definicijama i uporabama. Izgradnja mira kao koncept postizanja održivog i dugoročnog mira dobiva na važnosti 90-ih godina, kada su je međunarodni akteri prepoznali kao onu poveznicu koja će napokon povezati sigurnost i razvoj, dvije grane teorije koje su bile razdvojene od Drugog svjetskog rata. Privlačnost izgradnje mira leži u tome što dovodi u pitanje tradicionalni pogled na sigurnost te pomiče fokus s vojne sigurnosti na pitanja kao što su problem siromaštva, čineći socio-ekonomski razvoj centralnom točkom u izgradnji mira. S tim ciljem, aktivnosti koje su internacionalni akteri poduzeli sastojale su se od lokalnih projekata pa sve do ambicioznih operacija sa svrhom uspostavljanja mira u državama (Tschirgi, 2013:197).

Iako koncept „izgradnje mira“ svoju popularnost stječe 90-ih godina, on se počeo razvijati krajem 19. stoljeća, kada su međunarodne institucije počele primjenjivati mehanizme za sprječavanje rata. Početak realiziranja koncepta može se označiti Haškom mirovnom konferencijom 1899. godine te Ligmom Naroda, a nastavak je bio osnivanje UN-a. Ubrzo nakon, 1960. godine, mirovna istraživanja postaju znanstvena disciplina unutar koje se istraživači prvenstveno fokusiraju na upravljanje sukobima te uporabom nenasilnih metoda (Paffenholz i Spurk, 2006: 16). Prvi koji spominje „izgradnju mira“ kao koncept je Johan Galtung 1976. godine u svom radu „Three realistic approaches to peace: peacekeeping, peacemaking and

peacebuilding“. Galtung predstavlja tri različita pristupa za rješavanje sukoba koji se međusobno nadopunjuju: „očuvanje mira, uspostavljanje mira i izgradnja mira¹“ (Warnecke i Franke, 2010: 76). Galtung izgradnju mira vidi kao pristup koji nastoji „implementirati socijalne promjene kroz socio-ekonomsku obnovu te naglašava dugoročnu transformaciju uzoraka rata u svim strukturama društva“ (Galtung 1975; cit. prema Miall, Ramsbotham i Woodhouse: 187; cit. prema Warnecke i Franke: 76). Upravo pod tim postavkama izgradnje mira nastala je „Agenda za mir“, kao i sve buduće definicije izgradnje mira.

Najveći doprinos popularizaciji diskursa izgradnje mira donijelo je izvješće glavnog tajnika UN-a Boutros Boutros-Ghalija iz 1992. godine. Unutar njega se isticalo da se primjenom načela „izgradnje mira“ namjeravaju riješiti uzroci i posljedice tadašnjih i budućih sukoba. Izgradnja mira se u „Agendi za mir“ definira kao „akcija u kojoj se identificiraju i podržavaju strukture koje će ojačati i utvrditi mir s ciljem kako bi se izbjegao ponovni sukob (Boutros-Ghali, 1992: 7). Boutros-Ghali također radi razliku između pojmova kao što su održavanje mira, provedba mira te postkonfliktna izgradnja mira (Paris, 2004: 18). Prema njegovoj definiciji, postkonfliktna izgradnja mira za cilj ima „identificirati i podupirati strukture koje ojačavaju i utvrđuju mir u periodu nakon sukoba“ (Boutros-Ghali, 1992: 9, cit. prema Paris, 2004:18). Nakon „Agende za mir“, „izgradnja mira“ stječe sve veću popularnost te u zadnjih 30 godina postaje temom o kojoj se sve češće diskutira unutar znanstvene literature.

Lederach (1997) na izgradnju mira gleda kao na nešto više od poslijeratne obnove. On smatra da je izgradnja mira koncept koji uključuje veliki broj procesa, pristupa, aktivnosti i faza koje su potrebne za postizanje pozitivnog mira. Prema njemu, mir nije samo faza u vremenu ili stanje, već dinamični socijalni konstrukt (Lederach, 1997).

S druge strane, Paris (2004) koncept izgradnje mira usko povezuje s procesom liberalizacije. On, naime, tvrdi da se dosadašnja izgradnja mira temeljila na ideji da se promicanjem liberalizacije u zemljama zahvaćenim sukobom mogu stvoriti stabilni uvjeti za mir. Stoga je, promocijom političkih izbora, ustavnim ograničavanjem političke vlasti, poštivanjem osnovnih ljudskih prava te osiguravanjem slobodnog tržišta, cilj izgradnje mira ostvaren. Prema tome, Paris izgradnju mira definira kao socijalni inženjering, koji se temelji na setu pretpostavki kako najbolje osigurati dugotrajni mir (Paris, 2004: 4-6).

Paffenholz i Spurk (2006) izgradnju mira definiraju kao opći pojam koji podrazumijeva sve aktivnosti koje za cilj imaju prevenciju nasilja kao i transformaciju oružanih sukoba mirnim

¹ U radu ću se koristiti vlastitim prijevodom engleskog jezika.

putem. Međutim, autori ističu kako je to ipak nedovoljno da se u potpunosti definira izgradnja mira te kako je treba razlikovati prema periodu u kojem se vrši sama izgradnja mira. Zbog toga dodaju užu i širu definiciju izgradnje mira. Uža definicija temelji se na postizanju negativnog mira, tj. osnovni je cilj aktivnosti sprječavanje sukoba nakon što je rat završio te podrazumijeva period od jedne do tri godine nakon sukoba. Međunarodna zajednica često se rukovodi ovom definicijom, odnosno smatra izgradnju mira obavljenom onda kada je država sama u mogućnosti održavati red i sigurnost. Šira definicija smatra da je cilj izgradnje mira postići pozitivan mir, to jest stanje društva unutar kojega su riješeni svi potencijalni uzroci sukoba. Nadalje, autori izgradnju mira dijele na tri faze: „1. preventivna faza koja za cilj ima prevenciju oružanog sukoba, 2. faza uspostavljanja mira s ciljem završetka oružanog sukoba i postizanja mirovnog ugovora i 3. postkonfliktna faza izgradnje mira“ (Paffenholz i Spurk, 2006: 16). U postkonfliktnoj fazi autor razlikuju još dvije pod-faze: 1. odmah nakon završetka oružanog sukoba te ona traje od jedne do pet godina i period nakon toga koji traje od pet do deset godina (Paffenholz i Spurk, 2006: 15-16).

Warnecke i Valker (2010) smatraju da se izgradnja mira sastoji od svih mjera koje adresiraju postizanje održive i mirne transformacije sukoba, kao i njihove uzorke, dok presudnu ulogu u efektivnoj implementaciji održivog mira imaju lokalni akteri i organizacije civilnog društva. Autori prepoznaju tri temeljne socijalne dimenzije koje takve mjere moraju adresirati kako bi bile učinkovite: infrastruktura, odnosi među ljudima i ljudski identitet. Mjere izgradnje mira moraju obuhvaćati izvore sukoba kao i njihove posljedice te ih moraju podržati sukobljene strane i populacija kako bi mogle biti učinkovite. Tada glavni ciljevi izgradnje mira postaju: „1. uspostava stabilnosti i sigurnosti, 2. implementacija legitimnih političkih institucija i 3. upravljanje socio-ekonomskim faktorima“ (Barnett i dr, 2007; cit. prema Warnecke i Valker, 2010: 81). Autori izgradnju mira smještaju u vremenski okvir te je također dijele u tri faze kao i Paffenholz i Spurk (2006), no faze se ipak razlikuju po periodima koje obuhvaćaju. Prva faza (kratka stabilizacijska faza) traje od tri do dvanaest mjeseci te za cilj ima osiguravanje okoliša te rješavanje neposrednih posljedica sukoba. Transformacijska faza (tranzicijska faza) traje od jedne do tri godina te fokus stavlja na obnovu, rehabilitaciju i uspostavu vlade. Održiva faza (konsolidacijska faza) traje do 10 godina nakon sukoba te se ona temelji na pomirenju i ojačavanju zakona, sigurnosnih i socio-ekonomskih reformi. Autori ističu da su uloga i utjecaj izvanjskih aktera presudni za lokalne aktere tijekom cijelog procesa izgradnje mira (Warnecke i Franke, 2010).

Murithi (2009) izgradnju mira definira kao „proces obnove političkih, sigurnosnih, socijalnih i ekonomskih dimenzija društva koje se nalazilo u sukobu“ (Murithi, 2009: 3). Prema autoru, izgradnja mira u svojim temeljima nastoji riješiti problem sukoba te omogućava sukobljenim stranama da nastave tražiti rješenje kroz pregovore. Ovdje se autor koristi već dobro poznatima ciljevima izgradnje mira, kao što su proces demobilizacije i razoružanja, reforma sigurnosnog sustava, promocija socijalne i ekonomske pravde te vladavina zakona kojima se kroz političku aktivnost nastoji poboljšati socijalna i ekonomska sfera društva. Murithi razlikuje aktere koji sudjeluju u izgradnji mira te ih diferencira po različitim razinama djelovanja. Na makrorazini djeluju agencije kao što su UN te njihova važnost leži u implementaciji koncepta izgradnje mira. Mezorazina se odnosi na nacionalne i podnacionalne aktere koji promiču mir te su u većini slučajeva pod izravnim vladinim nadzorom. Mikrorazina izgradnje mira odnosi se na sve one aktere koji djeluju na lokalnoj razini, a to su lokalne i provincijalne nevladine udruge koje promiču mirotvorni aktivizam (Murithi, 2009: 2-9). Sve definicije izgradnje mira međusobno se dopunjuju te ćemo u ovom radu izgradnju mira definirati kao sve one aktivnosti kojima je za cilj spriječiti sukob i sanirati sve posljedice i uzroke sukoba. U određivanju vremenskog okvira rada koristili smo se trima fazama izgradnje mira (Paffenholz i Spurk, 2006) te ćemo promatrati samo aktere na mikrorazini (Murithi, 2009).

Drugi pojam koji je potrebno odrediti je mirotvorni (mirovni) aktivizam. Mirotvorni aktivizam se u manjoj mjeri pojavljuje u literaturi te gotovo da i nema precizne definicije. Da bismo definirali mirotvorni aktivizam, prvo moramo odrediti značenje riječi mir, kao i riječi aktivizam, te glavne aktere. U literaturi se mir dijeli na pozitivni i negativni. Negativni mir se označava kao odsustvo rata, dok se pod pozitivni mir podrazumijeva „transformacija socio/političkih i ekonomskih postavki kako bi se adresirale nejednakosti koje su izvor nasilja kako bi se postigao mir“ (Anderson i Olson, 2003: 12). S druge strane, aktivizam se definira kao „akcija sa svrhom, akcija koja ide izvan uobičajenih konvencija ili rutina“ (Martin, 2007: 19) i za glavne aktere aktivizma navodi one individualce i grupe koje dovode u pitanje politike i prakse te nastoje postići određeni cilj (Martin: 2007). Stoga proizlazi da je mirotvorni aktivizam akcija nevladinih aktera kojom se nastoji postići kraj sukoba, kao i promijeniti značajke društva koje potiču na sukob kako bi se postigao održiv i dugotrajan mir. Mirotvorni aktivizam kao takav izrazito je mlada pojava te se u svojim počecima 60-ih godina najčešće povezuje s pokretima protiv nuklearnog naoružanja i Vijetnamskog rata. Isto kao izgradnja mira, popularnost mirotvornog aktivizma naglo raste sredinom 90-ih godina, kada izvanjski akteri, kao što je UN, prebacuju svoj fokus s nacionalnih na lokalne i regionalne aktere.

Paffenholz (2009) navodi da se civilno društvo sastoji od širokog spektra aktera koji sudjeluju u mirotvornom aktivizmu, kao što su npr. profesionalne organizacije, klubovi, religijske udruge i nevladine organizacije. Autorica navodi sedam glavnih funkcija koje mirotvorni aktivizam treba ispunjavati za vrijeme sukoba kako bi se smatrao uspješnim: pružanje pomoći i zaštita građana od nasilja, promatranje kršenja ljudskih prava, zagovaranje mira, socijalizacija svih skupina društva, poboljšavanje međugrupne kohezije, rad na olakšavanju dijaloga između lokalnih i nacionalnih aktera te donošenje nove usluge kako bi se omogućila izgradnja mira (Paffenholz, 2009). U ovom radu koristit će se ovih sedam funkcija kako bi se definirala uspješnost mirotvornog aktivizma u Hrvatskoj.

Sam aktivizam može se dijeliti prema više obilježja. U radu „Građanski aktivizam u Hrvatskoj“ autori smatraju da podjela aktivizma na konvencionalni i nekonvencionalni više nije dostatna i da je neprimjerena. Stoga, oni predlažu da bi se vrste mirotvornog aktivizma trebale dijeliti prema vrsti ponašanja unutar aktivizma, je li individualan ili kolektivan, količini napora koji se ulaže te prema očekivanim posljedicama (Franc i dr, 2007). Bojan Bilić radi razliku između antiratnog i mirotvornog aktivizma, s obzirom na to da se u literaturi ti pojmovi često koriste kao sinonimi. Prema Biliću, antiratni aktivizam je dvosmislen koncept jer se odnosi i na otpor ratu, kao i na civilni angažman na lokalnoj razini. Stoga, pod antiratni aktivizam uključuje onaj otpor koji se pruža oružanom sukobu koji se događa u određenom periodu i na određenom mjestu. Nasuprot antiratnog angažmana, postavlja mirotvorni aktivizam koji uspoređuje s pacifizmom. Za njega mirotvorni aktivizam predstavlja „niz vrijednosti po kojima se vojna sredstva ne smiju koristiti za rješavanje konflikata“ (Bilić, 2015: 24) te on tvrdi da se takva vrsta angažmana najčešće povezuje s ljevičarskim političkim stajalištima (Bilić, 2015). Stubbs (2013) vrši podjelu aktivizma u Hrvatskoj na tri faze koje dijeli po narativima i ciljevima koji su se nastojali postići. Prvi se val odnosi na sve projekte „Antiratne kampanje Hrvatske“ i pojedince koji su sudjelovali u njima te traje od kraja 80-ih do sredine 90-ih. Drugi val odnosi se na profesionalizaciju nevladinih udruga pod utjecajem vanjskih donora. Treći se val odnosi na proteste vezane uz zagrebački Filozofski fakultet te protiv izgradnje trgovačkog centra na Cvjetnom trgu. Unutar ovog rada neće se raditi razlika između antiratnog i mirotvornog aktivizma te će se on baviti samo prvim i drugim valom, dok treći val neće biti obuhvaćenim ovim istraživanjem.

Treći pojam koji će se razmatrati su nevladine udruge (eng. *Non-Governmental Organizations* ili *NGOs*). Broj nevladinih udruga s ciljem postizanja socijalnih promjena doživio je značajan porast u zadnjih 30 godina. Yilmaz (2008) nevladine udruge definira kao

privatne organizacije s privatnim izvorima financiranja koje su osnovane s ciljem rješavanja određenog problema za koji smatraju da mu druge organizacije nisu pridale dovoljno pažnje. Ističe kako njihova uloga najviše dolazi do izražaja u zemljama zahvaćenim ratom te tada glavna svrha nevladinih udruga postaje pružanja humanitarne pomoći, rehabilitacijska uloga, preventivna uloga te sudjelovanje u rješavanju sukoba (Yilmaz, 2008). Takav tip organizacija u središtu je ovoga rada zbog toga što su na području Republike Hrvatske upravo one bile nositeljice mirotnog aktivizma.

Laura Heideman nevladine udruge definira kao „formalne organizacije posvećene transformiranju društava“ (Heideman, 2017: 347). Autorica u svoje shvaćanje nevladinih udruga uvodi pojam profesionalizacije čime opisuje proces unutar kojeg aktivizam postaje formalni posao te udruge postaju profesionalne organizacije koje zahtijevaju neprestani dotok resursa. Taj se proces događa i u hrvatskom mirotnom aktivizmu, čime on gubi na svojoj masovnosti. Heideman također čini podjelu nevladinih udruga prema njihovom nastanku: transformirane, nove, klonirane, sjeme i pupoljak (Heideman, 2017). Sljedeći dio rada bavi se prikazom borbe aktivista za mir. Od „Svaruna“ pa sve do „REKOMA“, analizirat će se svi važniji mirovni napori koji su za cilj imali spriječiti, zaustaviti i sanirati sukob.

4. „Svaruna“ i napori za prevenciju oružanog sukoba

Kao što događanja devedesetih godina možemo smatrati vrhuncem političkih zbivanja druge polovice dvadesetog stoljeća, tako i na osamdesete godine možemo gledati kao svojevrsni uvod u burno razdoblje koje dolazi nakon njega. Upravo u osamdesetim godinama započeti su procesi koji će dovesti do pada Berlinskog zida, propasti Istočnog bloka te Jugoslavenskih ratova. Vakuum koji je nastao popuštanjem i slabljenjem režima omogućio je raznim elementima društva, među kojima je i civilno društvo, da isplivaju na površinu. Civilno društvo u Hrvatskoj, kao i sam „Svarun“, nastaju po uzoru na slovenski civilni angažman. Početno djelovanje mirovnih aktivista u „Svarunu“ bilo je vođeno pukom željom za promjenama, neorganizirano i naprasno. Prema Vesni Teršelić, glavni pokretač za djelovanje dolazio je iz „duha nezadovoljstva i potrebe da se neke stvari promjene, nezadovoljni društvenom klimom i obrazovanje te prepoznavanjem da je sustav na izdisaju“ (Teršelić, Vesna. Osobni intervju. 28.7.2020).

4.1. „Svarun“

Osnivanje i djelovanje „Svaruna“ bio je prvi čin organiziranog mirotnog aktivizma na području Hrvatske. Važno je primijetiti kako je „Svarun“ osnovan u Zagrebu, što nagovještava budući obrazac unutar kojega će velika većina organiziranog mirotnog aktivizma dolaziti iz Zagreba i/ili biti pod njegovim pokroviteljstvom, a Paul Stubbs primjećuje da je Zagreb „specifično lijepo mjesto za boriti se protiv rata“ (Stubbs, 2012: 18). Poseban značaj „Svaruna“ krije se u dva razloga: 1. prvi organizirani mirotni aktivizam u vidu borbe za ozakonjivanja prava na priziv savjesti te 2. temelj Antiratne kampanje Hrvatske. „Svarun“ je po svojoj definiciji u Jugoslaviji bio radna grupa za ekološke, pacifističke, feminističke i duhovne inicijative, osnovana u Zagrebu te nikad formalno registrirana. Grupu je osnovala mala skupina studenata i tek diplomiranih osoba zainteresiranih za aktivizam (Božićević, 2010).

Iako je „Svarun“ bio izrazito aktivan na području borbe za zaštitu okoliša i protiv gradnje nuklearnih elektrana, jedna od važnijih aktivnosti bila je i borba za pravo na priziv savjesti. Grupa je nastojala proširiti ideju da je prigovor savjesti ljudsko pravo, da svi ljudi koji zbog moralnih razloga ne žele nositi oružje ne smiju biti tjerani na to te da postoje alternativni načini putem kojih bi ti ljudi mogli biti korisni državi. Vlast je na priziv savjesti u tadašnje vrijeme gledala kao na prijetnju za državu i kampanju protiv JNA, jednog od najsnažnijih stupova tadašnjeg sistema. Glavni način djelovanja grupe bili su letci i peticije kojima su aktivisti nastojali ukazati na nepravdu. „Svarunov“ vijek nije bio dug te je sa svojim djelovanjem završio krajem 1989. godine, prvenstveno zbog promjene društvene klime i nedostatka sredstava. Iako je njegovo djelovanje bilo kratkog perioda, „Svarun“ je za vrijeme svog rada okupio preko 500 aktivista i aktivistkinja koji su poslije postali jezgra „Antiratne kampanje Hrvatske“ (Bilić, 2015: 101-107).

4.2. „Antiratna kampanja“

Ubrzo nakon gašenja „Svaruna“ te naglih promjena unutar društva, nekolicina aktivista i studenata shvatila je da je potrebno reagirati. Potaknuti strahom koji je proizlazio iz sve šire pobune Srba unutar Hrvatske te sviješću da JNA više nije pod političkom kontrolom, odlučili su osnovati mirovnu inicijativu pod nazivom „Antiratna kampanja“ (ARK). Ubrzo je napravljena i „Povelja antiratne kampanje“, koja ih je vrijednosno odredila kao skupinu koja se

zalaže za nenasilje i suradnju (Rill i dr., 2007). ARK je za vrijeme svog djelovanja postao krovna organizacija iz koje su proizašle brojne mirovne inicijative, kao i udruge koje su aktivne i dan danas (B. a. B. e, Documenta...). „Antiratna kampanja“ se od početka zalagala za mir i nenasilje te je kao takva imala podršku brojnih velikih živućih mirovnjaka (Adam Curle, Howard Clarke...). Također, uvela je i brojne novosti u mirovnjački svijet, kao što je bila komunikacija preko "ZaMir-a" (web preglednik), svoj fanzin ("ARKzin"), humanitarnu pomoć preko Nexsusa te antiratno djelovanje na samoj bojišnici (Centar za mir, nenasilje i ljudska prava – Osijek) (Božićević, Gradnja dijaloga, 2016: 83-84). Njezino djelovanje u izgradnji mira bilo je od iznimne važnosti za mirotvorni aktivizam u Hrvatskoj te kao takva zauzima važno mjesto u ovom radu.

Datumom osnutka „Antiratne kampanje“ smatra se 4. srpnja 1991. godine, a dan poslije napisana je i povelja ARK-a, temeljni dokument organizacije koji će potpisati 321 osoba te 95 organizacija. Povelja antiratne kampanje zalagala se za mirno rješavanje sukoba, razvoj demokracije te za postizanje blagostanja u društvu. Temeljila se na izričitom odbacivanju rata te se suprotstavljala svima onima koji su ga zazivali. Zanimljivo je kako je i samu povelju potpisao prvi predsjednik Republike Hrvatske, Franjo Tuđman, dok predsjednik Milošević nije primio srpsku delegaciju koja je nosila povelju. „Antiratna kampanja“ je u početku djelovala u prostorima „Zelene akcije“ u vrlo skromnim uvjetima. Način djelovanja ARK-a utvrđen je 23. i 24. kolovoza 1991. godine u Kumrovcu na skupu „Dani mira“, na kojem su bile nazočne brojne mirovne organizacije iz regije. Glavni principi djelovanja ARK-a bili su prepoznati u „afirmiranju i promoviranju nenasilnih metoda, sudjelovanju u procesu rješavanja konflikta te uvažavanju svih subjekata umiješanih u konflikt“ (Teršelić i Nikolić, 1991: 2-4). Jedan od prvih mirovnih projekata bilo je i izravno nasljeđe „Svaruna“, a to je borba za prava na priziv savjesti. Upravo ti napori aktivista ARK-a omogućili su da svoje mjesto u ustavu Republike Hrvatske nađe i to pravo, pod člankom 47. Na temelju tog članka, brojni će ljudi biti oslobođeni nošenja oružja, a čak se i 1995. godine pod pokroviteljstvom ARK-a osniva „Unija 47“, organizacija koja je promicala pravo na priziv savjesti (Janković i Mokrović, 2011: 111-122).

Prva mirovna akcija u predratnom razdoblju koju je ARK poduzeo zvala se „Vrata mira“. Organizirana je 25. kolovoza i podržale su je brojne druge udruge. Mirovna se manifestacija sastojala od toga da ljudi ostavljaju poruke mira u parku te održavanja koncerata raznoraznih duhovnih grupa na kojima se pozivalo na mir. Od predratnih akcija, važno je napomenuti još i mirovnu akciju koju je organiziralo Helsinško građansko vijeće u suradnji s ARK-om, „Karavan za mir“. Karavan se sastojao od grupe internacionalnih i jugoslavenskih

mirovnih aktivista koji su posjećivali glavna urbana središta regije. Cilj karavana bio je promoviranje ideje mira, pritisak na političke strukture da pristupe dijalogu te pružanje aktivne podrške mirovnim inicijativama. Sam karavan bio je izrazito popraćen u Sarajevu i Beogradu, dok u Zagrebu i Rijeci nije izazvao veće zanimanje (Oštrić, 1991: 17; Janković i Mokrović, 2011).

Gledano s današnjeg stajališta, može se zaključiti kako su predratne mirovne akcije bile izrazito skromne s obzirom na ratni sukob koji je sve više dobivao na žestini. Balvani su bili postavljeni, brojni ljudi ubijeni, a priprema za rat gotovo pa završena. Postavlja se pitanje kakvi su se uopće mirovni napori trebali uložiti kako bi se spriječila daljnja eskalacija sukoba. Međutim, u sljedećem ćemo dijelu rada vidjeti kako ni izrazito nepovoljna situacija u kojoj su se našli, nije obeshrabrila brojne građane da nastoje pridonijeti izgradnji mira.

5. Mirotvorni aktivizam za vrijeme oružanog sukoba

Rat je u potpunosti zahvatio naše prostore u rujnu 1991. godine. Mirotvorni aktivisti nisu se niti uspjeli u potpunosti organizirati u udruge, a već su se dogodili brojni masakri (Vukovar, Škabrnja) koji će diktirati odnose među ljudima još dugi niz godina. Iako je ARK prvotno namjeravao djelovati regionalno, ubrzo postaje očigledno da to neće biti moguće te se okreće aktivizmu na lokalnom nivou. Period između kraja 1991. godine te sve do nakon vojno-redarstvene akcije „Oluja“ i potpisivanja Dejtonskog sporazuma bio je period najintenzivnijeg mirotvornog aktivizma. Brojnim ubojstvima, deložacijama, pljačkama i raznoraznim kršenjima ljudskih prava bile su izložene osobe na području Hrvatske, a često su jedine osobe koje su ih štitile bili upravo mirovni aktivisti. To je period u kojem je državna vlast neprestano vršila pritisak na mirovne udruge jer je na njih gledala kao na nepoćudno društveno djelovanje te ih je nastojala prikazati kao izdajice. Također, udruge su bile izložene i pritisku izvana, kojim su međunarodni akteri željeli nametnu svoju viziju izgradnje mira (Komnenović, 2014: 112-113). Sredinom 1993. dolazi do povećanja donacija, čime se otvara put novim mirovnim udrugama te većem broju projekata, što će i u konačnici obilježiti ovo razdoblje.

5.1. „Antiratna kampanja Hrvatske“

ARK nakon početka otvorene agresije na Republiku Hrvatsku pokreće velik broj mirovnih inicijativa i ulaže velike napore u mirotvorni aktivizam. Grupa djeluje tako da održava radionice nenasilnog rješavanja sukoba, sustavno ukazuje na problem deložacija i stjecanja hrvatskog državljanstva, sprječava deložacije, organizira kampove s volonterima u izbjegličkim centrima (iz čega će se kasnije razviti udruga „Suncokret“), uspostavlja internetsku mrežu „ZaMir“, bilježi ratne zločine u Hrvatskoj te osniva volonterski projekt „Pakrac“. Nastavljaju u svojoj borbi za pravo na priziv savjesti, unutar koje organiziraju okrugle stolove, tribine i dijele brošure. Osim toga, ARK izravno sudjeluje u osnivanju brojnih udruga koje su se borile za mir, kao što su „Pokret za mir i nenasilje Rijeka“, „Centar za mir, nenasilje i ljudska prava - Osijek“, „Suncokret“ iz Rijeke, „Dalmatinski odbor solidarnosti“, „Koordinacija grupa za zaštitu ljudskih prava“, „Autonomna ženska kuća“, „Centar za direktnu zaštitu ljudskih prava“ i „B. a. B. e“ (Janković i Mokrović, 2011: 111-123).

U periodu između 1995. i 2000. godine ARK u suradnji s raznim organizacijama nastavlja organizirati brojne mirovne manifestacije („Dani kulture mira“), radionice, tribine, prati kršenja ljudskih prava i sudjeluje u sprječavanju deložacija. Nastavljaju osnivanje novih mirovnih udruga pod svojim pokroviteljstvom, kao što su „MIRamiDA“ i „Ženska mreža Hrvatske“ te se priključuje dvama mirovnim međunarodnim savezima (*War Resisters International* i *International Fellowship of Reconciliation*). Nakon toga, do 2006. godine, većina aktivnosti unutar ARK-a prestaje, te se jedino povremeno bavi pitanjima prava na prigovor savjesti. Zadnja skupština „Antiratne kampanje Hrvatska“ održana je 8. srpnja 2006. godine te je na njoj donesena odluka o prestanku rada udruge. Ono čime se ARK istaknuo na međunarodnoj sceni, osim noviteta u mirovnom svijetu kao što su „Volonterski projekt Pakrac“ te „ARKzin“, bila je beskompromisna borba za ljudska prava i postavljanje temelja za veliku većinu budućeg mirotvornog aktivizma u Republici Hrvatskoj (Janković i Mokrović, 2011: 115-122).

„Volonterski projekt Pakrac“ predstavlja prvi mirovni pokušaj u regiji kao i „pionirski pokušaj izgradnje mira unutar podijeljene zajednice na cijelom svijetu“ (Božićević, 2010a: 50). Na području grada Pakraca rat se vodio od ožujka 1991. godine do siječnja 1992. godine, što znači da je grad od samoga početka bio izložen ratnim užasima. Pakrac je teško stradao u ratu, s više od 75 % građevina porušeno, a ono što je ostalo bilo je podijeljeno na hrvatsku i srpsku stranu. Od ukupno 8000 građana, nakon početka rata ostalo je samo 2000 stanovnika na

hrvatskoj strani (broj ljudi na srpskoj strani nikad nije definiran zbog velikog broja izbjeglica iz Bosne i Hercegovine). Ubrzo nakon prekida sukoba, grad se našao pod UN-ovim zaštićenim područjem unutar kojega su UNPROFOR-ove snage nadgledale primirje. Kada se UN smjestio u gradu, ubrzo je počeo tragati za nevladinim udrugama kako bi našao partnera u svojim programima društvene obnove, što je u srpnju 1993. godine rezultiralo „Volonterskim projektom Pakrac“ (Božićević, 2010b).

„Volonterski projekt Pakrac“, uz UNTAES, svakako je najpoznatiji primjer izgradnje mira na ovim prostorima. Projekt je s radom započeo 1. srpnja 1993. godine na području hrvatske strane Pakraca, a 1994. širi se i na srpsku stranu. Sam projekt se može podijeliti u pet faza: „1. faza od proljeća 1993. do zime 1993. godine – formativna faza, 2. faza od zime 1994. do proljeća 1994. godine – faza rasta, 3. faza od proljeća 1994. do ljeta 1994. godine – faza raspadanja, 4. faza od ljeta 1994. godine do proljeća 1995. godine – nova uspostava (Hrvatske snage oslobodile su stranu grada pod srpskim nadzorom te je većina Srba izbjeglo) te 5. faza od proljeća 1995. godine do kraja projekta – faza podrška domaćim volonterima“ (Wilson, 1997: 2).

U projektu je sudjelovalo ukupno 400 volontera iz više od 30 zemalja s područja Europe, Amerike i Azije. Volonteri su dolazili raditi na područje Pakraca u periodu od tri tjedna, za što su trebali izdvojiti 150 njemačkih maraka (600 kuna). U prosjeku je bilo deset volontera u kampu, dok su na drugoj strani razgraničenja u pravilu bila dva do tri volontera. Volonteri su u početku radili na fizičkim poslovima koji su se odnosili na obnovu razrušenog grada, a s vremenom su pokrenuli i niz programa, kao što su dječje igraonice i tečajevi engleskog jezika (Božićević, 2010a). Cilj projekta bila je uključenost volontera u socijalnu i fizičku obnovu zajednice i grada. Prisutnošću volontera nastojala se uspostaviti atmosfera međusobnog uvažavanja kako bi se mogao započeti proces izgradnje mira, ozračje koje u gradu nije bilo prisutno od početka rata. Fizičkom obnovom grada u kojoj su sudjelovali volonteri i ljudi iz lokalne zajednice nastojalo se izgraditi povjerenje, da bi potom ljudi zahvaćeni užasima rata mogli pričati s volonterima o svojim iskustvima te time liječiti svoje traume (Fetherson, 2000). Vrijednost projekta „Pakrac“ leži u tome što je, osim izgradnje zajednice, pomogao izgraditi brojne volontere i buduće mirovnjake koji su po cijelom svijetu nastavili graditi mir unutar zajednica. Također je dao i putokaz za buduće projekte izgradnje mira („Volonterski projekt Vakuf“), kao i potvrdio ideju da je pomirenje u zaraćenoj zajednici i više nego moguće. Važno je napomenuti da se projekt u zadnje dvije godine svoga rada fokusirao na djelovanje i obrazovanje lokalnih aktivista, što je bilo u skladu s načelom ARK-a, a to je vjerovanje da

lokalni ljudi trebaju rješavati lokalne probleme. Projekt je obustavljen 1997. godine, nakon više od četiri godine uspješnog postojanja koje je obogatilo zajednicu Pakraca, ali i mirotvorne aktiviste.

Iz projekta „Pakrac“ izniknuo je najstariji program mirovne edukacije u cijeloj regiji, „MIRamiDA“ iz 1995. godine. „MIRamiDA“ projekt bio je zamišljen kao trening izgradnje mira na granici između Republike Hrvatske i Republike Srpske Krajine. Njegovim pozicioniranjem na granici nastojao se omogućiti protok informacija i ljudi te prenijeti iskustva Pakraca na ostatak Hrvatske. Održane su brojne radionice koje su se bavile raznoraznim temama, kao što su osnaživanje sudionika za komunikaciju, nenasilno rješavanje sukoba i rad na osvješćivanju ljudi o njihovim pravima. Radionice su prepoznali lokalni akteri i međunarodne organizacije, kao što su UN i OESS. Za vrijeme svog trajanja, „MIRamiDA“ projekt je o izgradnji mira učio preko 600 mirovnjaka (Božićević, 2016: 65-66).

Prvi „MIRamiDA“ trening u Pakracu bio je vezan uz aktivnosti koje su se bavile promicanjem ljudskih prava, političke participacije te ekonomskim i društvenim razvojem. Takvi treninzi, poslije nazvani „MIRamiDA basic“, u sljedeće su dvije godine otvorili prostor za širu mirovnu naobrazbu zainteresiranih građana. Ubrzo su otvoreni i Mirovni studiji 1997. godine, s projektima „MIRamiDA Plus“ 1997. godine, „Mlada MIRamiDA“ 2001. godine te „MIRamiDA partnerstvo“ i „MIRamiDA Centar za regionalne razmjene mirovnih iskustava“ 2002. godine. Mirovni studiji pružali su „neformalni program mirovnog obrazovanja za zainteresirane građane“ (Vego, 2010: 160) kojima se nastojalo educirati i motivirati građane da daju svoj doprinos pozitivnim društvenim promjenama. „MIRamiDA Plus“ nastojala je obrazovati aktiviste iz zemalja bivše Jugoslavije u izgradnji mira, a „Mlada MIRamiDA“ temeljila se na dvama konceptima - izgradnji pozitivnog mira i radu s mladima za mlade (Vego, 2010: 156-182).

Osim projekta „Pakrac“, ARK se istaknuo i svojim vlastitim fanzinom „ARKzin“. On je počeo izlaziti 25. rujna te je s Feral Tribunom bio jedino neovisno glasilo posvećeno političkim pitanjima, među kojima su se najviše bavili kršenjima ljudskih prava. U prvom broju, „ARKzin“ je definiran kao „glasilo Antiratne kampanje koje je nastalo da se na jednom mjestu okupe informacije o mirovnim događajima širom zemlje te da promiče mir i dijalog“ (Janković, 1991).

„ARKzin“ je bio „oružje“ u rukama ARK-a upućeno tadašnjoj cjelokupnoj vlasti unutar RH, kojim se nastojalo sustavno ukazivati na kršenje zakona te na brojne zločine koji su bili

zanemarivani. Glavna ideja „ARKzin-a“ bila je da ne bude pristrano glasilo, već da vjerno prikazuje argumente za i protiv te da izvještava o brojnim kršenjima ljudskih prava, kao i o svim onim temama, npr. deložacije i deportiranje izbjeglica, koje su režimski mediji iz nekog razloga izbjegavali. „ARKzin“ je pokrenut u teškim uvjetima, a to što su bili gotovo jedina politička neovisna i samostalna publikacija za vrijeme rata samo je bio dodatan uteg. Neprestano su nastojali uvoditi suvremenu kulturu, nove ljude, nove ideje i nove stavove. Bili su glas neovisne kulturne scene koja je konstantno nastojala isticati svu nepravdu u društvu (Janković, 1996: 2).

U periodu od 1991. do 1995. godine „ARKzin“ je vjerno izvještavao o mirovnim projektima i akcijama, kao i o brojnim primjerima kršenja ljudskih prava. Pisali su o vojnim i policijskim zločinima i razaranjima, deložacijama, zaštiti prava za stanovanje, napadima na nacionalne manjine, deportaciji i zločinima nad izbjeglicama, miniranjima kuća, nestalim ljudima, suđenju Dalmatinskoj akciji, pljačkama te su kritizirali vlast i neumorno zagovarali mir. Upravo se kroz njih ARK prvi put uhvatio u koštac s problemom nasilnih deložacija. Urednici „ARKzina“ redovito su sudjelovali u sprječavanju takvih deložacija, objavljivali članke posvećene njima i upućivali otvorena pisma hrvatskim dužnosnicima vezano za njih.

U periodu od 1995. pa do zadnjeg broja 1998. godine, izvještavaju o kršenju ljudskih prava, najviše o zločinima počinjenima na području bivše RSK nakon operacije „Oluja“. „ARKzin“ nastavlja izvještavati o deložacijama (u čijem sprječavanju urednici nastavljaju sudjelovati), kršenju ljudskih prava, svim zločinima počinjenima na području Hrvatske, kao i o teškom životu izbjeglica. Važno je napomenuti da je „ARKzin“ jedan od prvih počeo pisati o problemima s kojima su se susretali bivši branitelji te o visokoj stopi samoubojstava među njima (Mačak, 1997: 29). „ARKzin“ je bio časopis koji je masama na kućni prag donosio vijesti sa samog poprišta mirotnog aktivizma na bojišnici. Prvi je progovarao o temama deložacija i stradavanju izbjeglica te je kao takav bio pod stalnim pritiskom vlasti i ostatka javnosti. „ARKzin“ je uistinu bio ispred svoga vremena te kao takav zauzima važno i posebno mjesto u povijesti mirotnog aktivizma u cijelom svijetu.

„ZaMir“ je, kao i „ARKzin“, bio nešto posve novo. „ZaMir“ je od svog početka korišten kao internetski preglednik preko kojega su za vrijeme najžešćih ratnih sukoba mirovnjaci iz zaraćenih država komunicirali međusobno, ali i s ostatkom svijeta. Ideja je bila da se kroz „ZaMir“, barem u virtualnom smislu, spoje sve mirovne grupe na prostoru Jugoslavije koje su bile protiv rata. To je na kraju i postignuto, čime je „ZaMir“ postao komunikacijska baza mirovnih organizacija u regiji. ARK je uspostavio „ZaMir“ 1992. godine te se odmah postavio

kao inovativan i unikatan projekt unutar mirovnjačkog svijeta. Mjesto rođenja „ZaMir-a“ je Zagreb, na laptopu nizozemskog mirovnog aktivista. Već do kraja 1994. godine, „ZaMir“ je imao preko 1700 korisnika u pet različitih gradova regije te svoju vlastitu internetsku domenu. U tom periodu, „ZaMir“ se koristio kako bi se moglo komunicirati s opkoljenim Sarajevom, razmjenjivati poruke u podijeljenom Pakracu te pravovremeno obavještavati svijet o zločinima počinjenima u ratu. Mreža je pomogla u organizaciji zajedničkih mirovnih projekata, zaštite ljudskih prava, pronalasku nestalih osoba te skupljanju pomoći za obnovu građevina. Nakon 1994. godine, „ZaMir“ postaje zasebna nevladina udruga koja u narednim godinama nastavlja provoditi svoje funkcije, no u manjem obujmu (Stubbs, 2004).

Osim brojnih projekata, iz ARK-a je proizašao veliki broj nevladinih udruga koje su predvodile mirovni aktivizam na ovom području. Jedna od njih je i udruga „Suncokret“, koja se za vrijeme svog djelovanja bavila humanitarnim radom i provodila brojne programe s izbjeglicama, prognanicima i lokalnim stanovništvom (Suncokret, 2020). Udruga je nastala iz rada volontera ARK-a s djecom te je ubrzo registrirala samostalno djelovanje kao njihov ogranak. U svom je radu organizirala dežurni telefon za žene izbjeglice, izvještavala i upozoravala na status izbjeglica u Hrvatskoj, pružala humanitarnu pomoć izbjeglicama, održavala školu za prognanu djecu „Otok mladosti“ te brojne ostale radionice i projekte mirovnog tipa. Nakon 1995. godine „Suncokret“ se nastavlja baviti davanjem humanitarne pomoći, ali u manjoj mjeri, te se sve više fokusira na projekte osposobljavanja za samopomoć i financiranja sve do 2004. godine, kada prestaje sa svojim radom (Janković i Mokrović, 2011; Janković, 1995; Vijesti iz riječkog "Suncokreta", 1993).

5.2. „Centar za mir, nenasilje i ljudska prava – Osijek“

„Centar za mir, nenasilje i ljudska prava – Osijek“ također je jedna od grupa koja je nastala u suradnji s ARK-om, ali pod drukčijim okolnostima od „Suncokreta“. Nakon početka sukoba u Osijeku, našla se grupa ljudi koja je željela nešto napraviti za mir usred rata. Ubrzo su kontaktirali ARK te u suradnji s njima uspostavili inicijativnu grupu. Nakon toga, u svibnju 1992. godine osnivaju nestranačko i neprofitno udruženje te postaju ogranak ARK-a. Iako se grupa prvotno namjeravala usredotočiti na mirno rješavanje sukoba te edukaciju o nenasilnom djelovanju, ubrzo su im se počeli javljati ljudi diljem Osijeka o brojnim kršenjima ljudskih prava, pogotovo povodom deložacija (Janković i Mokrović, 2011: 67-69). U narednim

godinama fokus njihove grupe bio je na prijetnjama vezanim za iseljivanje iz stanova te samim nasilnim iseljavanjima. „Centar za mir“ je često i sudjelovao u njihovom iseljavanju, zbog čega su bili u sukobu s djelatnicima Vojno-stambene komisije. Borili su se i za zaštitu radnog prava te ukazivali na poteškoće kod ostvarivanja statusa državljanina Republike Hrvatske, zbog čega su bili izloženi zastrašivanju i prijetnjama. Također, u suradnji s „Antiratnom kampanjom“ održali su i razgovore s brojnim predstavnicima vlasti o pitanju kršenja ljudskih prava i nasilnim deložacijama, kao što su Ljubomir Antić i Vladimir Šeks (Kruhonja i Sukić, 1992).

U periodu između 1995. i 2000. godine „Centra za mir“ je odigrao veliku ulogu u izgradnji mira, posebice u istočnoj Slavoniji. Centar je bio temelj izgradnje dijaloga između stanovništva na području istočne Slavonije i Podunavlja koje je bilo vraćeno RH mirnom reintegracijom. Uložen je značajan napor kako bi se spriječili incidenti koji bi otežali povratak i integraciju ljudi, kao i zaustaviti daljnje iseljavanje srpskog stanovništva. U tom periodu, unutar samog centra radilo je 90 članova koji su se bavili s preko 8000 korisnika. Organizirani su projekti mirovnog odgoja i psihosocijalne pomoći kojima se nastojalo pomoći građanima koji su prošli ratno iskustvo, s ciljem osnaživanja i poticanja mirotvornih kapaciteta („Kreativne radionice“, „Koraci“, „Ljetovanje u Živogošću“ i „Međunarodni kamp mladih u Trogiru). Također su se bavili promocijom i zaštitom ljudskih prava te su održali brojna pravna savjetovašta, radili na terenu s građanima te ih zastupali na sudu i educirali o njihovim pravima. U sklopu programa izgradnje mira i razvoja zajednice, održani su brojni projekti, kao što su „Izgradnja demokratskog društva temeljenog na kulturi nenasilja“, „Povratak i obnova povjerenja – Pakrac“ i „Zajednička kultura“ (Ivanović, 1999).

„Izgradnja demokratskog društva temeljenog na kulturi nenasilja“ naziv je projekta održanog u Pakracu, Bilju i Okučanima. Cilj tog projekta bilo je jačanje izgradnje mira unutar zajednica na područjima zahvaćenima ratom, a na temelju zajedničke sigurnosti, uvažavanju međusobnih prava te osnaživanju civilnog društva. Projekt „Povratak i obnova povjerenja – Pakrac“ održan je u Pakracu, istočnoj Slavoniji i Baranji. On je za cilj imao obnavljanje povjerenja te uspostavljanje komunikacije između članova zajednice. To se nastojalo postići putem održavanja radionica, ekonomske podrške te medijacije u procesu povratka između izbjegličkih, prognaničkih i lokalnih obitelji. Posljednji projekt, „Zajednička klupa“, održan je pod geslom „Kako živjeti zajedno unatoč razlikama“ (Ivanović, 1999: 18). Organizirane su 23 radionice koje su nastojale obrazovati pojedince i grupe o izgradnji mira te im pokazati kako postoje brojne alternative nasilju. (Ivanović, 1999; Kruhonja, 2001).

Između 2000. i 2006. godine „Centar za mir“ nastavlja većinu svojih projekata kao što su „Izgradnja demokratskog društva,“ i „Zajednička klupa“. Intenzivno rade na davanju pravne pomoći i savjetovanju građana, kao i poboljšavanju komunikacije između državnih organa i lokalne zajednice. Svojim djelovanjem nastoje promicati kulturu nenasilja i medijaciju kako bi osigurali dugotrajni mir unutar zajednice. Sudjeluju u izgradnji zajednica pogođenih ratom kao što su Tenja, Dalj, Beli Manastir i Vukovar. „Centar“ ulaže napore i u proces suočavanja s prošlošću kojim se nastoji doprinijeti postizanju pravde za zločine i jačanju vladavine prava. U 2004. i 2005. godini, „Centar za mir“ je bio prisutan na 13 suđenja za ratne zločine (Poljak, 2007).

„Centar za mir, nenasilje i ljudska prava – Osijek“ imao je jednu od zamješćenijih uloga unutar mirotnog aktivizma na području Hrvatske. Organizacija koja se na samom poprištu ratnih događanja borila za mir te ga nastojala graditi zaslužuje posebno mjesto u svjetskoj povijesti aktivizma. U 12 godina rada, doprinijeli su zaštiti ljudskih prava, zaštitili brojne obitelji od deložacija, borili se za prava izbjeglica i prognanika te se aktivno borili za pravo na priziv savjesti. Najznačajniju su ulogu odigrali nakon završetka mirne reintegracije istočne Slavonije, kada su svojim radom kroz „Mirovne timove“ uvelike pomogli velikom broju ljudi da se nauče na suživot sa svojim susjedima.

5.3. Uloga feminističkih udruga u mirotnom aktivizmu

Veliki utjecaj na izgradnju mira imale su i brojne feminističke organizacije. Njihov aktivizam oslanjao se na dugu povijest feminističkog aktivizma na području Hrvatske. Ženske udruge osiguravale su normalne životne uvjete brojnim žrtvama rata te se neprestano borile za njihova prava. Osim toga, feministički aktivizam bio je i poprište specifičnog rascjepa koji se dogodio na mirovnoj sceni, kada se grupe podijelile na „nacionalističke“ i „antinacionalističke“ grupe. Rascjep se dogodio unutar organizacije „Ženska pomoć sada“, između onih koji su podržavali antiratni karakter „Antiratne kampanje Hrvatska“ te onih koji nisu podržavali antiratne inicijative. Ubrzo se sukob proširio, pa su se isprofilirale dvije vrste feminističkih mirovnih grupa, nacionalističke i antinacionalističke. Nacionalističkima su se smatrale grupe „Bedem ljubavi“ (Majke za mir) , „Ženska pomoć sada – SOS telefon, „Kareta“, „(Druga) Ženska grupa Trešnjevka“, „Mreža multikulturalne pomoći“ i „Nona“, a antinacionalističkima

„Autonomna ženska kuća Zagreb“, „Ženski lobby Zagreb“, „Centar za žene žrtve rata“ i „Ženski informacijsko-dokumentacijski centar“ (Miškowska Kajevska, 2017).

„Bedem ljubavi“, „Ženska pomoć sada“, „Kareta“ i „Ženska grupa Trešnjevka“ djeluju od samog početka rata u vidu pružanja financijske, pravne, medicinske i psiho-socijalne pomoći izbjeglicama. „Kareta“ i „Ženska grupa Trešnjevka“ dodatno rade na osvještavanju okoline o brojnim silovanjima koja su se događala na prostoru Hrvatske puštajući u svijet brojne informacije i svjedočenja žrtava. S druge strane, „Mreža multikulturalne pomoći“ i „Nona“ pružale su pomoć putem raznoraznih radionica, osnivanjem „sigurnih domova“ te spajanjem izgubljenih obitelji. Slične radnje, kao što su zaštita ljudskih prava i pružanje pomoći izbjeglicama, poduzimale su i antinacionalističke organizacije. Osnivali su skloništa, lobirali za prepoznavanje silovanja kao ratnog zločina i pružali sveobuhvatnu pomoć žrtvama. Među njima, kao najveću mirovnu feminističku nevladinu udruhu, važno je istaknuti „Centar za žene žrtve rata“. Njegovim djelovanjem i naporima zaposlile su se brojne žene-izbjeglice, pružena je psiho-socijalna i pravna pomoć, uspostavljale su se brojne grupe za samopomoć te se dijelila humanitarna pomoć. Većina udruga djeluje na mirovnom planu do sredine druge polovice 90-ih, kada svoj fokus prebacuju na zaštitu žena od nasilja i borbu za prava žena. (Miškowska Kajevska, 2017: 38-55).

6. Mirotvorni aktivizam u postkonfliktnoj fazi izgradnje mira

6.1. Nakon završetka oružanog sukoba

Između 1995. i 2000. godine mirotvorni aktivizam bio je prisutan u dvama vrlo različitim okruženjima unutar kojih se gradio mir. Prvo okružje je bilo nakon vojno-redarstvene operacije „Oluja“, kada je mnoštvo ljudi prognano i ubijeno, a kuće i zajednice uništene. Drugo okruženje bila je mirna reintegracija istočne Slavonije, kada se pokušalo upravo suprotno, bez uništavanja i sile, na temelju dogovora i nenasilja omogućiti suživot ljudi. U oba slučaja, mirotvorni je aktivizam bio prisutan te je, iako se provodio na drukčije načine, sudjelovao u izgradnji mira.

6.1.1. „Hrvatski helsinški odbor za ljudska prava“

Nakon operacije „Oluja“, važnu ulogu za mirotvorni aktivizam odigrao je „Hrvatski helsinški odbor za ljudska prava“. HHO je osnovan 1993. godine s ciljem da, bez obzira na različitosti članova, zajednički djeluje u zaštiti ljudskih prava i da usko surađuje s „Međunarodnom helsinškom federacijom“. U periodu između 1993. i 2006. godine HHO se pokazao kao veliki borac za ljudska prava. U svojim izvještajima vjerno su isticali brojne zločine protiv stanovništva, a posebno su se iskazali u periodu nakon „Oluje“, sustavno su bilježili sva počinjena ubojstva i paljenja (Puhovski, 2003). Valja naglasiti kako HHO nije proizašao iz „Antiratne kampanje“, kao velika većina mirovnih udruga, već se samostalno razvio.

I prije „Oluje“ izvještavali su o kršenju ljudskih prava, uništavanju imovine, slobodi medija, politički motiviranim sudskim procesima i o nasilnim deložacijama (u čijem su sprječavanju sudjelovali), a često su bili i policijski proganjani zbog aktivizma. Najintenzivniji period njihovog rada odvija se između 1995. i 2000. godine, kada su izvještavali o kršenju ljudskih prava, pljačkama i deložacijama na području oslobođenom od srpskih pobunjenika. HHO u periodu nakon „Oluje“, od 1995. godine pa sve do 1999. godine, radi izvještaje o brojnim zločinima na području RSK na temelju rada na terenu i intervjuja sa žrtvama i svjedocima tih zločina. U svojim izvještajima bilježe okrutno postupanje prema civilima i zarobljenicima, ubojstva, uništavanja groblja, skrivanja masovnih grobnica, sustavno uništavanje te miniranje sela i pojedinačnih objekata, vojno nasilje, pljačke i naseljavanje srpskih kuća bosansko-hercegovačkim izbjeglicama. Osim toga, HHO donosi imena poginulih nakon „Oluje“, pokušava zaštititi masovne grobnice i groblja, obavještava javnost i vladu o zločinima i pruža pomoć izbjeglicama. Nakon toga, između 2000. i 2006. godine, HHO nastavlja izvještavati o kršenju ljudskih prava, etičkim sukobima i suđenjima za ratne zločine, ali u manjoj mjeri nego prijašnjih godina (Puhovski, 2003; Puhovski i Popović, 2001).

6.1.2. Mirna reintegracija istočne Slavonije i Podunavlja

Za razliku od operacije „Oluja“, mirovna reintegracija istočne Slavonije i Podunavlja mirovna je misija koja se smatra jednom od najuspješnijih UN-ovih akcija te hvalevrijednim potezom Vlade RH koji su pozdravili svi društveni akteri. Cilj misije bilo je vraćanje prostora

istočne Slavonije, Baranje i zapadnog Srijema pod vlast Republike Hrvatske mirnim putem. Misija je trajala dvije godine i u njoj je sudjelovalo preko 5000 vojnika. Njezin uspjeh bio je pod velikim upitnikom zbog brojnih zločina i razaranja koja su se dogodila za vrijeme rata, no ipak je misija uspješno ostvarena zahvaljujući političkim naporima i naporima mirovnih organizacija.

Dogovori za mirno rješenje kojim će Hrvatskoj pod vlast biti vraćena istočna Slavonija započeli su odmah nakon završetka vojno-redarstvene akcije „Oluja“. Dogovori su urodili plodom te su Franjo Tuđman i Slobodan Milošević pristali na mirno rješenje. „Erdutskim sporazumom“ dogovori su formalizirani te je definirano 14 točaka po kojima će se odvijati tijekom mirne reintegracije. Glavni cilj sporazuma bio je „vratiti područje u ustavno-pravni poredak RH, i vratiti prognane Hrvate i zadržati Srbe“ (Božićević, 2016: 75). Mirna reintegracija započela je 15. siječnja 1996. godine kada je donesena rezolucija 1037 Vijeća sigurnosti UN-a kojom je nastala „Prijelazna uprava UN-a za istočnu Slavoniju, Baranju i zapadni Srijem (*United Nations Transitional Authority in Eastern Slavonia, Baranja and Western Sirmium* – UNTAES) na čijem je čelu bio Jacques Paul Klein. UNTAES-ov mandat sastojao se od reintegracije struktura vlasti pod hrvatsku vlast, priprema za povratak izbjeglica, nadzora ljudskih prava, ekonomske reintegracija te demilitarizacije. Misija je trajala do 15. siječnja 1998. godine, kada je ostvarena većina zacrtanih ciljeva (Klein, 2003; Pavelić, 2008; Kasunić, 2018).

Iako sama misija nije podvrgnuta daljnjem analiziranju unutar ovog rada, razlog zbog kojeg nam je mirna reintegracija bitna je taj što je ona uključivala veliki broj mirovnih aktivnosti i projekata. U njoj su sudjelovali „Mirovni timovi“, mirovni projekt koji je po riječima Vesne Teršelić „najznačajniji i najuspješniji projekt na prostoru Hrvatske“ (Teršelić, Vesna. Osobni intervju. 28.7.2020). Prva mirovna akcija koja se provela u sklopu misije UNTAES-a je „Kleinova tržnica“. Na inicijativu samog Kleina, 23. lipnja 1996. godine kod Osijeka je otvoreno komercijalno susretnište na kojemu su trgovale osobe s obje strane razgraničenja. Rezultat tog projekta bio je taj da je više od 60 000 ljudi bez ijednog incidenta boravilo u zajedničkom prostoru, što je pridonijelo izgradnji povjerenja. Ubrzo nakon toga upravitelj Klein podržao je rad nevladinih organizacija i dopustio im rad na UNTAES-ovom području. Time je velikom broju mirovnjaka dopušteno svakodnevno ulaziti u Podunavlje, čime su postavljeni temelji „Mirovnih timova“ te je omogućena poslijeratna izgradnja mira u istočnoj Hrvatskoj (Pavelić, 2008).

6.1.3. „Mirovni timovi“

„Mirovni timovi“ dio su projekta „Izgradnja demokratskog društva temeljenog na kulturi nenasilja – poslijeratna izgradnja mira u istočnoj Hrvatskoj“ „Centra za mir, nenasilje i ljudska prava – Osijek“ te su trajali od 1998. do 2002. godine. U njihovom radu sudjelovalo je 36 ljudi podijeljenih u deset timova, a sama vrijednost projekta bila je oko 1,1 milijun eura. Mirovni timovi su u početku radili u zajednicama Tenja, Dalj, Beli Manastir, Vukovar, Okučani, a u iduće tri godine još su prošireni na Bilje i Berak. Za sam projekt mirovnjaci su se pripremali godinu dana, a njihove osnovne aktivnosti sastojale su se od programa slušanja, obrazovanja odraslih i brige za psihosocijalni razvitak, izgradnje mira kroz osnaživanje žena, mladih i pripadnika vjerskih zajednica te medije i kulturu (Ivanović, 1999; Božićević, 2016: 39-40; Zloić, 2001).

Prema volonterima, kao najvažniji za zajednicu pokazali su se programi slušanja, putem kojih je građeno uzajamno povjerenje s lokalnim ljudima. Glavni ciljevi programa bili su promicanje nenasilja te pokušaj suočavanja s problemima na nenasilan način. Iz programa je proizašao projekt „Mještani slušaju mještane“, kojim se nastojalo uspostaviti komunikaciju i obnoviti povjerenje unutar zajednice. Sama ideja „Mirovnih timova“ bila je ta da se kroz rad sa zajednicom potakne članove zajednice da postanu inicijatori i nositelji aktivnosti, što je na kraju i ostvareno (Akcija čišćenja Tenje, Program slušanja „Slušajmo naše stare“ iz Beraka...). „Mirovni timovi“ organizirali su i brojne radionice, održavali obrazovne tečajeve, radili s djecom i mladima te osvještavali građane o njihovim ljudskim pravima (Vego, 2010: 70-82). Rad „Mirovnih timova“ pozitivan je i izrazito važan mirovni projekt čija je važnost za zajednice koje su preživjele rat nemjerljiva. Jedina zamjerka ovom projektu je ta što je završio prerano te bi vjerojatno još uvijek mogao doprinosti izgradnji mira.

6.1.4. Ostali mirovni projekti

Od ostalih projekata koji su doprinijeli izgradnji mira valja izdvojiti projekte „Škola mira Mrkopalj“ 1994. godine, „Balkanski mirovni timovi“ 1994. godine, „Javne tribine i razgovor uz kavu“ 2001. godine i „Vjernici za mir“ 2005. godine. „Škola mira Mrkopalj“ započeta je 1994. godine te je specifičan mirovni projekt, održan unutar zajednice koja nikad nije skliznula u sukob, iako je bila multietnička, uspjela se suzdržati od sukoba. Cilj „Škole

mira“ bio je poboljšati odnose unutar zajednice. Organizirane su brojne umjetničke, ekološke i interakcijske radionice s mirovnim konferencijama i seminarima nenasilnog rješavanja sukoba. Također, u sklopu „Škole“, 2004. godine održan je i prvi organizirani susret branitelja i mirovnih aktivista. Skup se organizirao pod imenom „Uloga branitelja u izgradnji mira u Hrvatskoj i regiji“ te su ga posjetili brojni veterani, zatočenici logora i mnogi drugi. Održane su brojne radionice i veći skupovi iz kojih je proizašla udruga „IZMIR“, koja nije bila dugog vijeka trajanja. Tim su se projektom u proces izgradnje mira po prvi put izravno i aktivno uključili hrvatski branitelji (Božićević, 2016: 42-49; Božićević, 2012: 35-43).

„Balkanski mirovni timovi“ kao volonterski projekt započeo je 1994. godine te je trajao do 2001. godine, a bavio se nenasilnom intervencijom na području Hrvatske i Federalne Republike Jugoslavije. „Balkanski mirovni timovi“ u Hrvatskoj nazivali su se „Otvorene oči“ te su u periodu između 1994. i 1999. godine djelovali u dva tima, jedan u Zagrebu i Karlovcu te drugi u Splitu. Mirotvorni aktivizam organizacije sastojao se od podržavanja lokalnih mirovnih organizacija te borbe za ljudska prava. Timovi su sudjelovali u parnicama, sprječavali deložacije te s mirovnim aktivistima posjećivali oslobođena sela u kojima je dolazilo do sukoba između srpskih stanovnika i vlasti. Također su neprestano u svijet slali izvještaje o stanju u Hrvatskoj te povezivali vanjske međunarodne organizacije s lokalnima (Schweitzer i Clark, 2002).

Europski dom Vukovar od 2001. godine organizira „Javne tribine i razgovor uz kavu“. Projekt je započeo tribinama na kojima su građani mogli saznati kako aktivno pridonijeti miru. Ubrzo su projektu nadodani i „Razgovori uz kavu“, kojima se radilo na dijalogu i socijalizaciji između vukovarskih Hrvata i Srba. „Vjernici za mir“ je projekt koji vjernike različitih vjera uvodi u izgradnju mira unutar društva putem radionica i seminara (Božićević, 2016).

6.2. Završna faza izgradnje mira

6.2.1. „Documenta“ i „Koalicija za REKOM“

Između 2000. i 2006. godine mirotvorni aktivizam zadobio je drugačiju dimenziju. U tom periodu izravna zaštita ljudi, kao ni kršenje ljudskih prava, nisu više gorući problem, pa se sve više radi na socijalizaciji društva te procesu suočavanja s prošlosti. U tom procesu najviše

djeluje „Documenta“, kao izravni nasljednik ARK-a te se smatra predvodnicom u pogledu skupljanja podataka o žrtvama Domovinskog rata. „Documenta“ je osnovana 2005. godine od strane četiri mirovne udruge: „Centar za mir, nenasilje i ljudska prava – Osijek“, „Centar za mirovne studije“, HHO i „Građanski odbor za ljudska prava“ s ciljem skupljanja i objavljivanja podataka o ratnim zločinima, kršenju ljudskih prava te praćenja suđenja za ratne zločine. Njihov projekt „Ljudski gubici u Hrvatskoj 1991. - 1995.“ sastojao se od rada na terenu, unutar kojega su popisivali žrtve rata, prikupljali svjedočanstva o ratu te nastojali osigurati javno dostupnu i pretraživu bazu s relevantnim podacima. Iz takvog rada ubrzo je proizašla i želja za regionalnom suradnjom te su ubrzo postali suosnivači „Koalicije za REKOM“ („Regionalna komisija za utvrđivanje činjenica o ratnom zločinu i teškim povredama ljudskih prava na području bivše Jugoslavije“) (Dokumentiranje ljudskih gubitaka u Hrvatskoj 1991. - 1995., 2020; Božićević, Gradnja dijaloga, 2016: 66-86; Komnenović, 2014: 120-121).

Jedna od „najdinamičnijih inicijativa civilnog društva“ (Vego, 2010: 58) s prostora bivše Jugoslavije je pokušaj „Koalicije za REKOM“. Tri su organizacije („Documenta“, „FHP“ iz Beograda i „IDC“ iz Sarajeva) 2006. godine pokrenule koaliciju u svrhu poticanja vlada regije da uspostave naddržavnu komisiju koja bi se bavila točnim utvrđivanjem broja zločina za vrijeme ratova na prostoru bivše Jugoslavije u periodu od 1991. do 2001. godine. Jedna takva komisija trebala je osnovati službeno tijelo koje bi vjerodostojno i bez izvanjskih pritisaka proučavalo činjenice te na temelju njih donosilo zaključke o događajima iz ratova i prema njima davalo preporuke u vezi reparacije za žrtve i gradnju spomenika. Osim što bi utvrdila činjenice o oružanim sukobima, ona bi također doprinijela rasvjetljavanju sudbine nestalih, priznavanju nepravde koja je nanesena žrtvama, uspostavljanju povjerenja među narodima te afirmaciji demokracije i kulture ljudskih prava. Inicijativu je podržalo preko 1500 organizacija, pojedinaca, kao i brojnih intelektualaca, no do dan danas nije u potpunosti zaživjela (REKOM, 2020; Vego, 2010: 56-64; Bilić, 2015: 162-164).

Napori „Koalicije za REKOM“ odabrani su kao posljednja točka istraživanja iz nekoliko razloga. Prvi razlog je taj što su napori za njezino pokretanje počeli točno 15 godina nakon početka rata (2006. počinju inicijalni napori, a tek se 2008. formalno osniva), što se savršeno uklapa u trajanje faza izgradnje mira prema Paffenholz i Spurk (2006). Osim toga, „Koalicija za REKOM“ ima jednu veliku simboliku koja označava posljednju etapu mirotvornog aktivizma – suočavanje s prošlošću. Cilj zadnje faze je omogućiti ljudima da žive u suživotu nakon strašnih zločina, nepritisnuti bremenom teške prošlosti. Već samo uspostavljanje

„Koalicije za REKOM“ predstavlja pokušaj institucionalizacije posljednje faze izgradnje mira, što pokazuje koliko smo daleko došli u postizanju održivog mira.

7. ZAKLJUČAK

U zadnjem dijelu svoga rada pokušat ću odrediti učinkovitost mirotnog aktivizma u izgradnji mira u Republici Hrvatskoj. To ću učiniti smještanjem aktivnosti i projekata koji su za cilj imali izgradnju mira unutar sedam glavnih funkcija koje mirotni aktivizam treba pokriti kako bi se smatrao uspješnim: pružanje pomoći i zaštita građana od nasilja (bez obzira na to s koje strane nasilje dolazilo), nadziranje, zagovaranje mira, socijalizacija svih skupina društva, poboljšavanje međugrupne kohezije, rad na olakšavanju dijaloga između lokalnih i nacionalnih aktera te donošenje novih usluga kako bi se omogućila izgradnja mira (Paffenholz, 2009).

Pružanje pomoći žrtvama rata te njihova zaštita bila je primarna zadaća mirotnih udruga i projekata u izgradnji mira na području Hrvatske. Iz dosadašnjeg proučavanja mirotnog aktivizma u Hrvatskoj daje se zaključiti kako je način pružanja pomoći žrtvama cijelo vrijeme bio sličan, dok je vrsta pružanja zaštite varirala ovisno o okolnostima. ARK je sudjelovao u humanitarnom radom s izbjeglicama i zajednicama pogođenima ratom, iz čega je poslije nastala udruga „Suncokret“. S druge strane, „Centar za mir“ i mirotni tim „Otvorene oči“ građanima su pružali pravnu pomoć, zastupali ih na sudu te se borili za zaštitu radnog prava. U pružanju pomoći posebno su se istaknule feminističke udruge, koje su žrtvama pružale financijsku, pravnu, medicinsku i psihosocijalnu pomoć te su osnivale skloništa i nalazile posao brojnim ženama žrtvama rata.

Način na koji su udruge štatile građane može se podijeliti na dvije vrste - na izravnu i neizravnu zaštitu. Izravna zaštita od nasilja prvenstveno se može naći u vidu sprječavanja nasilnih deložacija u kojima su najveće udruge (ARK, HHO, „Centar za mir, nenasilje i ljudska prava“ i „Otvorene oči“) neprestano sudjelovale, u vidu posjećivanja sela unutar kojih je dolazilo do sukoba srpskih stanovnika s vlasti („Otvorene oči“) te u vidu napora za zaštitu pojedinačnih života. Neizravna zaštita udruga sastojala se od prozivanja nasilja koje je vršeno nad civilima i zatvorenicima, čime bi se ti problemi našli pod povećalom javnosti. ARK je to činio putem „ARKzina“, unutar kojeg su objavljivani članci i otvorena pisma o slučajevima

nasilja, koji su se potom putem „ZaMir-a“ slali dalje u svijet. Ženske su udruge pod povećalo javnosti nastojale dovesti problem silovanja te ga uvrstiti pod ratne zločine. HHO je izvještavao o politički montiranim sudskim procesima i o vojnom nasilju, a posebno se istakao nakon operacije „Oluja“, kada je putem izvještaja s oslobođenih područja neprestano obavještavao lokalne i svjetske medije o brojnim zločinima koji su se tada odvijali. Valja napomenuti kako je broj aktivnosti vezanih uz pružanje pomoći i zaštitu građana u postkonfliktnoj fazi naglo opao, no razlog tome je što takvi napori jednostavno više nisu bili potrebni.

Nadziranje kršenja ljudskih prava usko je vezano uz neizravnu zaštitu osoba. ARK je djelovao na sličan način, sva kršenja ljudskih prava (ubojstva i razaranja za koja nitko nije bio kažnjen, napadi na nacionalne manjine, deportacije, prijetnje o deložacijama te brojna ostala kršenja osnovnih ljudskih prava) objavljujao je u „ARKzinu“ i na „ZaMir-u“. „Centar za mir“ također je bilježio kršenja ljudskih prava kod nasilnih deložacija, dok su „Otvorene oči“ ukazivale svijetu na kršenja ljudskih prava. HHO je također vjerno izvještavao o brojnim kršenjima ljudskih prava kao što su maltretiranje zatvorenika i civila te diskriminacija na temelju narodnosti. Feminističke udruge prikupljale su podatke o okrutnom ponašanju prema ženama te o brojnim silovanjima koja su bila počinjena.

Zagovaranje mira vršilo se na različite načine, kao što je izravno pozivanje na mir i prestanak sukoba, borba za pravo na priziv savjesti te procesom suočavanja s prošlošću. Izravno pozivanje na mir može se naći u povelji antiratne kampanje, u brojnim radionicama i konferencijama koje su ARK i „Centar za mir“ održali te izjavama HHO-a koji su pozivali na prestanak sukoba. Osim toga, ARK je organizirao brojne projekte koji su zagovarali mir, kao što su „Vrata mira“ te „Karavan za mir“. Borba za pravo na priziv savjesti započeta je vrlo rano, sa "Svarunom", a nastavila se preko ARK-a i „Centar za mir“, što je naposljetku dovelo i do stvaranja „Unije 47.“, kao udruge specijalizirana za to pitanje. Suočavanje s prošlošću je proces pokrenut nakon 2000. godine, kada se društvo u određenoj mjeri oslobodilo utega rata. U tim naporima posebno su se istaknuli „Centar za mir“ i „Documenta“, sve s ciljem postizanja pravde za zločine i jačanja vladavine prava kako bi se izgradnja mira u potpunosti mogla dovršiti.

Socijalizacija svih skupina društva vršena je putem mirovnih obrazovnih projekata kao što su „MIRamiDA“, „Otok mladosti“, „Zajednička klupa“ i „Javne tribine i razgovor uz kavu“. „MIRamiDA“ projektima nastojalo se potaknuti političku participaciju svih dijelova društva, kao i spojiti sve ljude zainteresirane za davanje doprinosa izgradnji mira. „Otok mladosti“ i „Zajednička klupa“ projekti su koji su za cilj imali pokazati mladima kako je moguće živjeti i djelovati unatoč razlikama u društvu, dok je projekt „Javna tribina i razgovor uz kavu“ gradio

dijalog i socijalizaciju unutar multietničkih društava. „Centar za mir“ je također djelovao unutar ove funkcije, učeći građane o ljudskim pravima i demokratskim vrijednostima.

Poboljšanje međugrupne kohezije funkcija je na čijem je polju zabilježen najveći broj mirovnih napora. Projekti kao što su „Volonterski projekt Pakrac“ i „Mirovni timovi“ zauvijek su upisani kao pionirski pokušaji uspostavljanja komunikacije između zajednice u zaraćenom društvu. ARK je kroz projekt „Pakrac“ i brojne radionice nenasilnog rješavanja sukoba gradio povjerenje i poboljšavao odnose među ljudima u razorenim zajednicama, a „Centar za mir“ je projektima kao „Mirovni timovi“ i raznim ostali projektima mirovnog odgoja i psihosocijalne pomoći nastojao uspostaviti komunikaciju među članovima zajednice, kao i potaknuti članove zajednice da postanu inicijatori aktivnosti. „Škola mira Mrkopalj“ također je uvelike pomogla poboljšanju međugrupne kohezije, putem organiziranja brojnih radionica s mirovnim konferencijama i seminarima nenasilnog rješavanja sukoba.

U naporima za olakšavanje dijaloga između lokalnih i nacionalnih aktera sudjelovali su ARK, HHO, „Centar za mir“ te „Otvorene oči“. ARK je to činio putem otvorenih pisama u „ARKzinu“, HHO je tražio očitovanja od predstavnika vlasti o pojedinim problemima, „Centar za mir“ je često bio na razgovorima s političkim predstavnicima u vezi s nasilnim deložacijama te drugim načinima poboljšavao komunikaciju između državnih organa i lokalne zajednice, dok su „Otvorene oči“ često bili posrednici u komunikaciji između države i pojedinca.

Zadnja funkcija koju bi mirotvorni aktivizam trebao ispuniti je unošenje novih usluga kojima bi se osigurao dugotrajni mir, pritom imajući na umu otvaranje prostora za nove mirovne napore. Tu je mirotvorni aktivizam obavio dobar posao, te možemo vidjeti kako je u istim mjestima (Pakrac, Okučani, Vukovar) veliki broj mirovnih aktivnosti održan i nakon onih inicijalnih.

Iz svega navedenog možemo zaključiti kako je mirotvorni aktivizam u Hrvatskoj doprinio uspostavljanju dugotrajnog mira. Uveo je brojne novosti, kao i hrabre pokušaje izgradnje mira koji će sljedećim generacijama zasigurno služiti kao putokaz u bolje i stabilnije društvo. Iako su od samoga početka bili u nezahvalnoj poziciji, mirovni su aktivisti uspjeli aktivno sudjelovati u izgradnji mira prvih 15 godina djelovanja, kao i nakon toga. Upravo na temelju osnivanja „Koalicije za REKOM“ može se zaključiti koliko je daleko došla izgradnja mira djelovanjem nevladinih udruga.

Smatram da bi se buduća istraživanja trebala usredotočiti na kvantitativnu analizu sadržaja mirotvornog aktivizma, kojom bi si otvorila mogućnosti za empirijsku analizu utjecaja

mirovnog aktivizma. Također bi vrijedilo dodatno analizirati mirovne napore koje su uložili svi akteri u društvu te njihov utjecaj na samo društvo, kao i dodatno istražiti ulogu ARK-a u izgradnji mira te kakav je utjecaj na mirovni aktivizam imao jedan takav centralistički put.

8. POPIS LITERATURE

A) KNJIGE I ZBORNICI

- Anderson, Mary i Olson, Lara (2003) *Confronting War: Critical Lessons for Peace Practitioners*. Cambridge: The Collaborative for Development Action, Inc.
- Bilić, Bojan (2015). *Borile smo se za vadžuh: (post) jugoslavenski antiratni aktivizam i njegovo nasleđe*. Zagreb: Jesenski i Turk.
- Božićević, Goran (2010) Pacifist protiv svoje volje. U: Božićević, Goran (ur) *U dosluhu i neposluhu*. (str. 31-47). Grožnjan: Miramida Centar - Regionalne razmjene mirovnih iskustava.
- Božićević, Goran (2010a) Volonterski projekt Pakrac. U: Božićević, Goran (ur) *U dosluhu i neposluhu* (str. 49-67). Grožnjan: Miramida Centar - Regionalne razmjene mirovnih iskustava.
- Božićević, Goran (2010b) Volonterski projekt Pakrac: prekretnica mirovnog aktivizma u Hrvatskoj. U: Vego, Lana (ur) *Preporuke za sigurnosnu politiku EU temeljem iskustava izgradnje mira država nastalih dezintegracijom Jugoslavije* (str. 88-109). Zagreb: Centar za mirovne studije.
- Božićević, Goran (2012) Prema promjeni: naprijed - nazad. U: Zenzerović, Iva (ur) *Društvena promjena kroz objektiv mirovnih studija* (str. 35-42). Zagreb: Centar za mirovne studije, Kuća ljudskih prava.
- Božićević, Goran (2016) *Gradnja dijaloga*. Zagreb: UNPD.
- Brian, Martin (2007) Activism, social and political. U: Anderson, Gary L. i Herr, Kathy G. (ur) *Encyclopedia of Activism and Social Justice* (str. 19-27). Thousand Oaks: SAGA.
- Dvornik, Srđan (2009). *Akteri bez društva*. Zagreb: Faktura.
- Fetherson, Bettis (2000) *From Conflict Resolution to Transformative*. Bradford: University of Bradford.
- Janković, Vesna i Mokrović, Nikola (2011) *Neispričana povijest*. Zagreb: Documenta - Centar za suočavanje s prošlošću.
- Klein, Jacques Paul (2003) *The United Nations Transitional Administration in Eastern Slavonia (UNTAES)*. Cambridge: Cambridge University Press on behalf of the American Society of International Law.
- Kruhonja, Katarina (2001) *Izabirem život*. Osijek: Centar za mir, nenasilje i ljudska prava Osijek.
- Mišikovska Kajevska, Ana (2017) *Feminist Activism at War, Belgrad and Zagreb Feminist in the 1990s*. New York: Routledge.
- Murithi, Tim (2009) *The ethics of peacebuilding*. Edinburgh: Edinburgh university press.

- Paris, Roland (2004) *At war's end: Building Peace After Civil Conflict*. New York: Cambridge Univeristy Press.
- Puhovski, Žarko (2003) *Hrvatski Helsinški odbor za ljudska prava, dokumenti 1993.-2003*. Zagreb: Hrvatski Helsinški odbor za ljudska prava Zagreb.
- Puhovski, Žarko i Popović, Nenad (2001) *Vojna operacija "Oluja" i poslje, izvještaj*. Zagreb: Hrvatski Helsinški odbor za ljudska prava Zagreb.
- Rill, Helena i dr. (2007) *20 poticaja za buđenje i promenu, o izgradnji mira na prostoru bivše Jugoslavije*. Beograd - Sarajevo: Centar za nenasilnu akciju.
- Stephen, Ryan (2013) The Evolution of Peacebuilding. U: Ginty, Roger Mac (ur) *Routledge Handbook of Peacebuilding* (str. 25-35). London : Routledge.
- Tschirgi, Necla (2013) Securitization and peacebuilding. U: Ginty, Roger Mac (ur) *Routledge Handbook of Peacebuilding* (str. 197-210). London and New York: Routledge.
- Vego, Lena (2010) *Preporuke za sigurnosnu politiku EU temeljem iskustava izgradnje mira država nastalih dezintegracijom Jugoslavije*. Zagreb: Centar za mirovne studije.

B) ZNANSTVENI ČLANCI

- Franc, Renata i dr. (2007) Građanski aktivizam u Hrvatskoj. *Društvena istraživanja: časopis za opća društvena pitanja* 16(1-2): 111-132.
- Heideman, Laura (2017) Cultivating peace: social movement professionalization and ngoization in Croatia. *Mobilization: An Interantional Quarterly* 22(3): 345-362.
- Kommenović, Dora (2014) (Out)living the War: Anti-War Activism in Croatia in the Early 1990s and Beyond. *Journal on Ethnopolitics and Minority Issues in Europe* 13(4): 111-128.
- Stubbs, Paul (2012) Networks, organisations, movements: narratives and shapes of three waves of activism in Croatia. *Polemos: časopis za interdisciplinarna istraživanja rata i mira* 15(30): 11-32.
- Warnecke, Andrea i Volker C. Franke (2010) Sustainable conflict transformation: an analytical model for assessing the contribution of development activities to peacebuilding. *International Journal of Peace Studies* 15(1): 71-93.
- Yilmaz, Muzaffer Ercan (2008) Non-governmental organizations and peacemaking. *Journal of Social Sciences* 1(2): 118-132.

C) OSTALO

- Documenta (2020) *Dokumentiranje ljudskih gubitaka u Hrvatskoj 1991 - 1995*. <https://www.documenta.hr/hr/dokumentiranje-ljudskih-gubitaka.html> Pristupljeno 1. kolovoza 2020.

- Ivanović, Milan (1999) *Godišnje izvješće '98*. https://www.centar-zamir.hr/uploads/dokumenti/izvjesca/godisnji_izvjestaj_1998.pdf Pristupljeno 25. srpnja 2020.
- Janković, Vesna (1991) *ARKzin*. *ARKzin* 1(0): 1.
- Janković, Vesna (1995) Što se događa u Rijeka Suncokret-u?. *ARKzin* 2(51): 30.
- Janković, Vesna (1996). Was ist ARKzin?. *ARKzin* 2(63): 2.
- Kasunić, Sandra (2018) *Pragmatic Peace*. <https://repository.gchumanrights.org/bitstream/handle/20.500.11825/1013/Kasunic.pdf?sequence=1&isAllowed=y>. Pristupljeno 25. srpnja 2020.
- Kruhonja, Katarina i Sukić, Krunoslav (1992) *Izješće 1992. godine*. https://www.centar-zamir.hr/uploads/dokumenti/izvjesca/godisnji_izvjestaj1992.pdf Pristupljeno: 25. srpnja 2020.
- Mačak, Srećko (1997) O Tigru iz moje ulice. *ARKzin*, 3(1): 29.
- Udruga Suncokret (2020) O nama <http://www.suncokret.hr/o-nama/>. Pristupljeno: 27. srpnja 2020.
- Oštrić, Zoran (1991). Karavan mira. *ARKzin*. 1(1): 17.
- Paffenholz, Thania (2009) *Civil Society and Peacebuilding*. <https://repository.graduateinstitute.ch/record/4060#record-files-collapse-header> Pristupljeno 20. srpnja 2020.
- Paffenholz, Thania i Spurk, Christoph (2006) *Civil Society, Civic Engagement, and Peacebuilding* https://www.researchgate.net/publication/228658197_Civil_Society_Civic_Engagement_and_Peacebuilding#read Pristupljeno 21. srpnja 2020.
- Pavelić, Boris (2008) *Mirna reintegracija - odbačeni trijumf razuma i mira* <http://library.fes.de/pdf-files/bueros/kroatien/14482.pdf> Pristupljeno: 1. kolovoza 2020.
- Poljak, Nikoleta (2007). *Izještaj 2005 - 2006*. https://www.centar-zamir.hr/uploads/dokumenti/izvjesca/hrv_godisnje_izvjesce_2005-06.pdf Pristupljeno: 25. srpnja 2020.
- Centar za mir, nenasilje i ljudska prava - Osijek (2020) REKOM. <https://www.centar-zamir.hr/en/aktivnosti-rekom-inicijativa-za-rekom/> Pristupljeno: 2. kolovoza 2020.
- Schweitzer, Christine i Clark, Howard (2002) *Balkan Peace Team - A Final Internal Assessment of Its Functioning*. Minden: Balkan Peace Team.
- Stubbs, Paul (2004) *The ZaMir (for peace) Network: from transnational social movement to Croatian NGO* <https://bib.irb.hr/datoteka/233303.stubbs.pdf> Pristupljeno: 28. srpnja 2020.
- Teršelić, Vesna i Nikolić, Dražen (1991) *Izještaj s inicijativnog sastanka "odbora za Antiratnu kampanju"*. *ARKzin* 1(0): 4.

Janković, Vesna (1993) Vijesti iz riječkog "Suncokreta". *ARKzin* 2(8): 27.

Wilson, Nick (1997) *Peacebuilding in Croatia - The Pakrac Project*. <https://civilresistance.info/sites/default/files/14-pakrac.pdf> Pristupljeno 1. kolovoza 2020.

Zloić, Jelena (2001) *Godišnji izvještaj 99/2001*. https://www.centar-za-mir.hr/uploads/dokumenti/izvjesca/godisnji_izvjestaj_1999_2000.pdf Pristupljeno: 25. srpnja 2020.

Sažetak

Ovaj se rad bavi istraživanjem uloge mirotnog aktivizma u Republici Hrvatskoj od 1985. do 2006. godine. Cilj je ovoga rada nadopuniti prazninu nastalu unutar proučavanja mirotnog aktivizma u Hrvatskoj. U njemu se analiziraju ključne grupe i pokreti koji su prije, za vrijeme i nakon Domovinskog rata značajno doprinijeli izgradnji mira. U prvom dijelu rada definiraju se glavni pojmovi kao što su izgradnja mira, mirotni aktivizam i nevladine udruge. Drugi se dio rada bavi konkretnim primjerima mirotnog aktivizma na području Republike Hrvatske, kao što je rad udruga „Antiratna kampanja Hrvatske“, „Centar za mir, nenasilje i ljudska prava – Osijek“ i „Hrvatski helsinški odbor“ te brojnim projektima poput „Volonterski projekt Pakrac“ i „Mirovni timovi“. Zadnji dio rada bavi se analizom učinkovitosti mirotnog aktivizma, što čini pomoću sedam glavnih funkcija civilnog društva u izgradnji mira: pružanje pomoći i zaštita građana od nasilja, promatranje kršenja ljudskih prava, zagovaranje mira, socijalizacija svih skupina društva, poboljšavanje međugrupne kohezije, rad na olakšavanju dijaloga između lokalnih i nacionalnih aktera te donošenje novih usluga kako bi se omogućila izgradnja mira. Proučavanjem rada nevladinih udruga nastoji se prikazati kako je mirotni aktivizam na prostoru Hrvatske bio uspješan te pridonio izgradnji mira.

Ključne riječi: *mirotni aktivizam, izgradnja mira, nevladine udruge, Republika Hrvatska*

Summary

This paper investigates the role of peace activism in the Republic of Croatia from 1985 to 2006. The main goal of this paper is to fill in the blank created within the study of peace activism in Croatia. It analyzes key groups and movements that made a significant contribution to peacebuilding before, during and after the Homeland war. The first part of the paper defines the main concepts such as peacebuilding, peace activism and NGOs. The second part of the paper deals with concrete examples of peace activism in the Republic of Croatia, such as the work of the associations "Croatian Antiwar Campaign", "Center for Peace, Nonviolence and Human Rights - Osijek" and "Croatian Helsinki Committee" and numerous projects such as "Volunteer Project Pakrac" and "Peace Teams". The last part of the paper analyzes the effectiveness of peace activism, which is done through seven main functions of civil society in peacebuilding: providing assistance and protection of citizens from violence, monitoring human rights violations, advocating for peace, socialization of all groups, improving intergroup cohesion, facilitation dialogue between local and national actors and the adoption of new services to enable peacebuilding. The study of the work of non-governmental organizations seeks to show how peace activism in Croatia has been successful and how it contributed to peace building.

Key words: *peace activism, peace building, non-governmental organizations, Republic of Croatia*